

GLOBALASHUV MUHITIDA O'QUVCHILARNI MA'NAVY-AXLOQIY TARBIYALASHDA MAKTAB-OILA O'ZARO MUNOSABATLARI MODELINI YARATISH

Avlaev Avloql Bayonovich

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti mustaqil izlanuvchisi,
Qashqadaryo viloyati Kitob tumani 4-umumiy o'rta ta'lim maktabi direktori.

MAQOLA HAQIDA
Qabul qilindi: 9-fevral 2026-yil
Tasdiqlandi: 11-fevral 2026-yil
Jurnal soni: 17-B
Maqola raqami: 16
DOI: <https://doi.org/10.54613/ku.v17i.1445>
KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА/ KEYWORDS

Zamonaviy axborot-kommunikatsiya vositalari, pedagogik model, globallashuv, refleksiv-tahliliy bosqich, muammoli vaziyatlarni yaratish, mustaqil ish, kompyuter praktikumi.

ANNOTATSIYA

Maqolada globallashuv sharoitida maktab va oila o'zaro munosabatlari orqali o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning pedagogik modeli ochib berilgan. Ushbu model o'quvchining axloqiy dunyoqarashini shakllantirish, umuminsoniy va milliy qadriyatlarga ongli munosabatini rivojlantirish, hissiy va ijtimoiy mas'uliyatni oshirishga qaratilgan. Maqolada maktab va oilaning yaqin hamkorligi asosida amalga oshiriladigan muhokamalar, interaktiv mashg'ulotlar, veb-kvestlar, mustaqil ishlar va ijtimoiy loyihalar orqali o'quvchining bilimlari, hissiy munosabatlari va xulq-atvori tizimli tarzda shakllantirilishi ko'rsatib berilgan.

Shuningdek, pedagogik modelning asosiy bosqichlari – aksiologik (qadriyatli), ijtimoiy-moslashuvchan, refleksiv-tahliliy va fuqarolik o'zligini anglash – batafsil tavsiflangan. Har bir bosqichda qo'llaniladigan ta'lim-tarbiya usullari va tashkiliy shakllar o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini, axloqiy qaror qabul qilish qobiliyatini va ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Maqolada shuningdek o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy tarbiyalanishini baholash mezonlari (kognitiv, emotsional va xulq-atvor) keltirilgan, pedagogik jarayonning samaradorligini aniqlash va maktab-oila hamkorligini mustahkamlashga yo'naltirilgan tavsiyalar berilgan. Ushbu model o'quvchilarning mustaqil axloqiy tanlov qilishi, ijtimoiy foydali faoliyatlarda faol ishtirok etishi va global axborot-kommunikatsiya vositalaridan samarali foydalanishini rag'batlantiradi.

Kirish

Zamonaviy ta'lim-tarbiya jarayonida boshqa mashg'ulotlarga qaraganda audiovizual vositalardan kengroq foydalaniladi. Ular o'quvchilarga ma'naviy-axloqiy namunani yetkazib, katta suggestiv (ishontirish, ta'sir o'tkazish) imkoniyatlarga ega. Ya'ni sezgi organlariga ta'sir o'tkazib, ular qadriyatli ongni, munosabatni, pozitsiyani, yo'l-yo'riqlarni shakllantirishga, ma'naviy-axloqiy tarbiyaga ko'maklashishga qodir. Masalan, deyarli barcha yo'nalishlar bo'yicha mashg'ulotlarda (yoki oilaviy muhokamalarda) axborotni taqdim etishning asosiy zamonaviy shakllaridan biri MS PowerPoint dasturida kompyuter texnologiyalaridan foydalangan holda taqdimotlar yaratishdir (buni ota-onalar ham, o'qituvchilar ham qo'llashi mumkin). Uning maqsadi axborotni oson qabul qilinadigan, ko'rgazmali shaklda yetkazish hisoblanadi.

Shu bilan birga, rasmlar, fotosuratlar, animatsion va oddiy sxemalar, videofilmlardan mohirona foydalanish qabul qilish jarayoniga nafaqat maktab o'quvchilarining ko'rish qobiliyatini, balki ularning eshitish qobiliyatini, tasavvurini ham jalb qiladi, shuningdek, juda muhim jihat – o'quvchilarning his-tuyg'ularini tarbiyalaydi. Bunga V.A.Suxomlinskiy ham jiddiy e'tibor qaratgan bo'lib, o'qituvchining faktlar mohiyatini to'g'ri yetkazishga doimiy intilishi zarurligini ta'kidlagan, toki o'quvchilar "haqiqatni nafaqat anglab yetsinlar, balki his qilsinlar"¹.

Adabiyotlar tahlili

Tarbiyaviy jarayonning hissiy jihatdan boyitilishiga mashg'ulotlar yoki muhokamalar mazmuniga nafaqat nazariy, balki hissiy jihatdan ahamiyatli axborotni, masalan, davriy nashrlarning nostandart va kam ma'lum bo'lgan materiallarini, muammo tarixiga oid ekskurslarni, o'qituvchining (yoki ota-onaning) shaxsiy tadqiqotlari materiallarini, san'at asarlarini, hayotdan yorqin misollarni, hajviy parchalarni kiritish, shuningdek, o'qituvchi (yoki ota-ona) tomonidan o'rgatilayotgan bilimga nisbatan o'z shaxsiy munosabatini namoyish etish orqali erishiladi².

Tarbiyaviy jarayonni hissiy jihatdan boyitishga mashg'ulotlarda hissiy jihatdan to'yingan vaziyatlarni (voqea-vaziyatlar), shaxsni rivojlantiruvchi vaziyatlar yaratish imkon beradi. O'quvchi bunday vaziyatlarni boshdan kechirib, o'qituvchining (va ota-onaning) nozik va

sezilmas daldasi bilan o'zining xulosasiga, o'zining "tirik" bilimiga keladi³.

Shaxs rivojlanishiga nozik pedagogik ta'sir o'tkazishning bu usuli zamonaviy terminologiyada hissiy kechinmalar orqali o'qitish usuli deb ataladi. U qadimdan ma'lum, K.D.Ushinskiy ham yozgan edi: "...insonning tuganmas darajada boy tabiatida shunday hodisalar ham bo'ladi, kuchli ruhiy larza, ruhning g'ayrioddiy jo'shqinligi, yuksak ilhom – bir zarba bilan eng zararli moyilliklarni yo'q qiladi va o'rnashib qolgan odatlarni bartaraf etadi, go'yoki butun avvalgi inson tarixini o'z olovi bilan o'chirib, yoqib yuboradi, yangi bayroq ostida yangisini boshlash uchun"⁴.

Aynan zamonaviy axborot-kommunikatsiya vositalari yordamida (maktab va oila rahbarligida) faktlarni "jonlantirish", hayotiy va tarixiy vaziyatlar xilma-xilligidan o'quvchini hayratga soladigan, zavqlantiradigan, qiziqtiradigan, olingan axborot ustida o'ylashga majbur qiladigan misollarni tanlash mumkin. Hissiy aks-sado baholovchi munosabat bo'lib, u maktab o'quvchisining dunyoqarashiga, ong, axloqiy pozitsiya, qadriyatli yo'l-yo'riqlar va xulq-atvor stereotiplari kabi shaxs tuzilmalarining shakllanishiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Shu munosabat bilan N.V. Orexovanning to'g'ri tashkil etilgan materialni taqdim etish va muhokama qilish "shaxsiy ma'nolar, kechinmalar, "hayotiy dramalar"ni o'ynash, refleksiya bilan bog'liqlikni" amalga oshiradi degan fikri e'tiborga loyiqdir. Bularning barchasi o'quvchilarning qadriyatlar tizimi (aksiosfera) shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatadi: yosh xususiyatlariga ko'ra ular hissiyotga boy va ta'sirchan bo'ladi va didaktik materialni mohirona taqdim etish (oila va maktab hamkorligida) o'quvchining ma'naviy-axloqiy fazilatlarini tarbiyalaydi⁵.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot globallashuv sharoitida maktab va oila hamkorligi orqali o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy tarbiyalanishini o'rganishga yo'naltirilgan. Unda aksiologik, tizimli, shaxsga va faoliyatga yo'naltirilgan yondashuvlar asos bo'lgan. Asosiy usullar sifatida pedagogik modellash, kuzatuv, test va so'rovnoma, muammoli vaziyatlar, interaktiv va refleksiv metodlar qo'llanildi. Tadqiqot orqali o'quvchilarning kognitiv, emotsional va xulq-atvor mezonlari aniqlanib, pedagogik modelning samaradorligi baholandi.

Tadqiqot natijalari

¹ Татаркевич В.И. История философии. Античная и средневековая философия. Пермь: Изд-во Пермского университета, 2001. 482 с.

² Ильин И.А. О воспитании национальной элиты. М.: Жизнь и мысль, 2001. 509 с.

³ "Мактаб — ота-она — махалла" ҳамкорлиги ўзвий ташкил этилади - Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги - расмий хабарлар, тезкор янгилар, таҳлилий-танқидий материаллар, қонун ҳужжатлари, фото ва видеорепортажлар, дата последнего

обращения: апреля 11, 2025, https://uz.uz/posts/maktab-ota-ona-mahalla-hamkorligi-uzviy-tashkil-etiladi_567716

⁴ Кабаченко Н.А. Восприятие телевизионной рекламы детьми разных возрастных групп // Вестник МГОУ. 2011. №4. С.76-80.

⁵ Татаркевич В.И. История философии. Античная и средневековая философия. Пермь: Изд-во Пермского университета, 2001. 482 с.

Ijtimoiy-moslashuvchan bosqichda, o'qituvchi (va ota-ona) o'quvchiga insoniy o'zaro munosabatlarning me'yorlari va qadriyatlarini anglashda yordam berganda, konstruktiv muloqot ko'nikmalarini, jamoaviylikni rivojlantirganda, xatti-harakatlar uchun mas'uliyatni, madaniyatlararo va millatlararo bag'rikenglikni shakllantirganda, asosan ta'limni tashkil etishning jamoaviy va guruhli shakllaridan foydalaniladi. O'qitish usullaridan bu bosqichga kitob (elektron maqola) bilan ishlash; illyustratsiya va namoyish elementlari bilan tushuntirish; muloqot elementlari bilan hikoya qilish; taqdimot; suhbat; birgalikdagi kechinmalar vaziyatlarini yaratish; veb-kvest (maqsadli yo'naltirilgan onlayn izlanish) va boshqalar mos keladi.

Refleksiv-tahliliy bosqich o'qituvchining (va oilaning) o'quvchiga davlat va jamiyatda tan olingan ma'naviy-axloqiy me'yorlar va qadriyatlar prizmasi orqali o'z "Men"ini baholashda yordam berishini; xulq-atvorni o'z-o'zini rivojlantirish va o'z-o'zini tuzatish qobiliyatlari va intilishini rivojlantirishni; axborot bilan ishlash ko'nikmalarini (idrok etish, tanlash, tahlil qilish, taqdim etish, uzatish, refleksiya) rivojlantirishni – axborot orqali ongni va o'quvchining qadriyatli-ma'noli sohasini manipulyatsiya qilish sharoitida tanqidiy fikrlashning eng muhim ko'nikmasi sifatida nazarda tutadi. Refleksiv-tahliliy bosqichda suhbat usuli, muammoli vaziyatlarni yaratish; axloqiy tanlov vaziyatlarini tahlil qilish; mustaqil ish; kompyuter praktikumi (ma'lum vositalar bilan ishlash amaliyoti); grafik qurishlar, pozitiv tanqidiy muloqot metodikasi ta'limni tashkil etishning jamoaviy, guruhli va individual shakllari doirasida qo'llaniladi.

Ma'lumki, zamonaviy ta'lim jarayonining an'anaviy ta'limdan farqli o'laroq xususiyati katta hajmdagi axborotni mustaqil ravishda topish va qayta ishlash imkoniyatidir, bu esa muammoli vaziyatlarni yaratish, dialogik usullar, didaktik o'yinlar kabi interaktiv texnologiyalar va o'qitish usullarini qo'llashni taqozo etadi. Interaktiv usullar o'quvchilarning refleksiya qobiliyatini rivojlantirishni rag'batlantiradi, ya'ni o'qitish natijalarini qo'yilgan maqsadlar bilan taqqoslashni o'rgatadi, bu esa keyinchalik o'quvchiga o'z xulq-atvorini asosiy axloqiy kategoriyalar nuqtai nazaridan anglab, baholash uchun ushbu ko'nikmadan foydalanish imkonini beradi. O'quvchilarning refleksiv kompetentligi o'z-o'zini tarbiyalash va o'z-o'zini rivojlantirish bo'yicha ichki ishni amalga oshirishga imkon beradi.

Va nihoyat, dunyoning istalgan mamlakatidan va istalgan tilda axborotning real mavjudligi hamda har bir maktab o'quvchisining mashg'ulotda va uyda Internet global kommunikatsiya tizimiga doimiy qo'shilganligi sharoitida materialni tanlash va tahlil qilish bo'yicha tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, shuningdek, ommaviy kommunikatsiyalarning uning ongini manipulyatsiya qilishga urinishlariga, "soxta qadriyatlar"ni singdirishga qarshi turish ko'nikmalari zarur bo'lib qoladi. O'quvchining "dunyo manzarasi"ga pedagogik ta'sir pozitiv tanqidiy muloqot metodikasini qo'llash asosida amalga oshiriladi.

Tarbiyalanuvchining nojo'ya xatti-harakatini tahlil qilishda ishonch muhitida pozitiv tanqidiy muloqot olib borishning yuksak axloqiy salohiyati va "texnologiyasi" haqida K. Rodjers yozgan. Xususan, u pozitiv tanqidiy muloqotni tashkil etishda quyidagilar zarur deb hisoblagan:

- o'quvchining e'tiborini uning shaxsiga yuqori baho berishga qaratish, uyaltirish, qo'rqitish, tahdid qilish va h.k. emas;
- o'quvchiga darhol o'z hukmini chiqarish o'rniga, yuzaga kelgan vaziyatni qanday tushunayotgani haqidagi savol bilan murojaat qilish;
- o'quvchining mulohazalari va pozitsiyalarini inkor etish o'rniga, ularni qabul qilishni ifodalash, o'ylab tahlil qilish;
- o'zgacha fikrni tarbiyalanuvchi va tengdoshlariga sodir bo'layotgan voqeani anglashga qaratilgan qo'shimcha savollar shaklida o'rash;
- murakkab vaziyat ishtirokchilarining jamoaviy refleksiyasini qo'llab-quvvatlash;
- shakllangan pedagogik bahoni e'lon qilish, lekin aynan xatti-harakatga, insonning butun xulq-atvoriga emas, ayniqsa uning shaxsiyatiga emas;
- sodir bo'lgan voqeaning tuzatib bo'lmazligini ta'kidlash, insonni muvaffaqiyatga erishish imkoniyatidan mahrum qilish o'rniga, munosabatlarda nimani va qanday tuzatish mumkinligi, nizo oqibatlarini bartaraf etish haqida birgalikda fikr yuritishni kengaytirish.

Shunday qilib, pozitiv tanqidiy muloqot "o'quvchi - o'qituvchi", "o'quvchi - sinfdoshlar", shuningdek "o'quvchi - ota-ona" darajalarida o'quv o'zaro hamkorligining rag'batlantiruvchi-motivatsion, kommunikativ va refleksiv funksiyasini kuchaytiradi.

Bundan tashqari, pozitiv tanqidiy muloqot "o'quvchi - axborot" darajasida ham xuddi shu funksiyalarni amalga oshirishi mumkin (maktab va oila rahbarligida). Bu yerda pozitiv tanqidiy muloqot metodikasi quyidagi ketma-ketlikda amalga oshiriladi:

1. "Qiziqishni uyg'otish", ya'ni tahlil uchun taklif etilayotgan didaktik material o'quvchilarning qiziqishlar doirasiga mos kelishi va ayni paytda ma'naviy-axloqiy muammoni o'z ichiga olishi kerak;
2. O'quvchilarning hissiy aks-sadosiga ko'maklashish (provokatsion savol, nuqtai nazarlarni taqqoslash, mashhur shaxslardan iqtibos keltirish va h.k. asosida), chunki o'quvchilar tomonidan taklif etilgan materialni hissiy qabul qilish uni muhokama qilish, shaxsiy fikrni bildirish, muammo yechimi bo'yicha o'z qarashini asoslash istagini rag'batlantiradi, bu esa ma'lum bir pozitsiyaga rozilik yoki norozilikni hissiy kechinmalar orqali "o'zlashtirish"ga yordam beradi, natijada ma'naviy-axloqiy qadriyatlar shaxsiy ma'no kasb etadi, xatti-harakatlar va fe'l-atvorning rahbariy motivlariga aylanadi;
3. "Ko'chirish", bu ma'naviy-axloqiy muammoni maktabda, oilada, ko'chada, do'stlar davrasida va h.k. kundalik xulq-atvor va o'zaro munosabatlarning aniq vaziyatlariga tatbiq etishni nazarda tutadi; aniqlangan muammo tomonlarini tanqidiy tahlil qilish, bu shaxs refleksiyasini faollashtirish bilan bog'liq;
4. O'qituvchi (yoki ota-ona) tomonidan bosimsiz argumentatsiya, bu mumkin bo'lgan ziddiyatlarni hal qilishga nisbatan o'quvchining o'z mulohazalarini qayta ko'rib chiqishga va harakat tarzini o'zgartirishga tayyorligini ta'minlaydi.

Fuqarolik o'zligini anglash bosqichida o'quvchiga maktab, shahar (qishloq), mintaqa, mamlakatdagi voqealarga daxldorlik hissini tarbiyalash; ijtimoiy mas'uliyat hissini rivojlantirish, ijtimoiy ahamiyatga ega loyihalarni amalga oshirishga faol pedagogik ko'maklashish sodir bo'ladi. Ushbu bosqichda asosan ta'limni tashkil etishning guruhli va individual shakllari hamda o'quvchilarning o'zaro ta'sirini tashkil etish va ijtimoiy tajriba to'plash; grafik mashqlar; taqdimot; ijtimoiy ahamiyatga ega loyiha; tanlovlarda ishtirok etish kabi o'qitish usullaridan foydalaniladi.

Loyihalar usuli haqida alohida to'xtalish kerak. U, birinchidan, turli vositalarni (shu jumladan dasturiy ta'minotni) turli amaliy sohalarida qo'llash ko'nikmalarini shakllantiradi, ilmiy qiziquvchanlikni rivojlantiradi va fanlararo integratsiyani ta'minlaydi; ikkinchidan, u mustaqillikni rivojlantiradi, o'quvchilar o'rtaida hamkorlik munosabatlari uchun sharoit yaratadi, o'quvchilar uchun qiziqarli shaklda faoliyatni tashkil etish imkonini beradi, ularning sa'y-harakatlarini ahamiyatli natijaga – real olingan mahsulotga (loyihaga) erishishga yo'naltiradi; uchinchidan, ijtimoiy foydali faoliyatning ma'naviy-axloqiy motivatsion asosini shakllantiradi. Bunday loyihalarni maktab va oila hamkorlikda amalga oshirishi mumkin.

Motivatsiya axloqiy yoki axloqsiz xulq-atvor asosida yotuvchi sabablarni majmuasini anglatadi. L.I. Bojovichning fikricha, bolani faol harakat qilishga undaydigan barcha narsalar, shu jumladan burch hissi, muayyan tarzda harakat qilish zarurligini anglash, hatto ko'pincha uning bevosita istagiga zid ravishda ham, motivlar hisoblanadi. Shu munosabat bilan ta'lim-tarbiya jarayonida maktab o'quvchisini o'qishda va ijtimoiy foydali faoliyatda faollikka undash zarur (bunda oilaning qo'llab-quvvatlashi muhim).

O'tkazilayotgan tadqiqotda loyiha faoliyati muayyan o'quv-bilish vazifalari (muammoli, izlanuvchanlik, ijodiy va b.) majmuasi bilan tavsiflanadi. Ular yordamida o'qituvchi tomonidan belgilangan yoki o'quvchilar tomonidan aniqlangan fuqarolik, vatanparvarlik, ekologik yoki boshqa yo'nalishdagi ma'naviy-axloqiy mazmundagi muammo hal qilinadi. Muammoni hal qilish gipotezani ilgari surish, axborot kontentini tahlil qilish, umumlashtirish, natijalarni taqdim etish kabi o'quv-tadqiqot harakatlari ketma-ketligi jarayonida sodir bo'ladi. Loyihani ishlab chiqishda axborot muhiti matn muharriri MS WORD, grafik muharrirlar, MS PowerPoint va boshqalarni (vaziyatga qarab boshqa vositalarni ham) o'z ichiga olishi mumkin.

Bayon etilganlar bizga globallashtirish sharoitida maktab va oila o'zaro munosabatlari vositasida o'quvchini ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning pedagogik modelini loyihalashtirish imkonini berdi. (1-jadval)

Globallashuv sharoitida maktab va oila o'zaro munosabatlari vositasida o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning pedagogik modeli.

Maqsad	
O'quvchi shaxsining ma'naviy-axloqiy tarbiyalanganligini shakllantirish: axloqiy dunyoqarash, umuminsoniy va milliy qadriyatlarga ongli munosabat, axloqiy his-tuyg'ular, vijdonli, mas'uliyatli xulq-atvor va ijtimoiy ahamiyatga ega faoliyatda ishtirok etish.	
Vazifalar	
1) O'quvchilar tomonidan ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni o'zlashtirishlari uchun optimal pedagogik sharoitlarni yaratish; 2) Ma'naviy-axloqiy yo'nalishlar doirasida o'quvchilarning «dunyo manzarasi»ga o'z vaqtida pedagogik ta'sir o'tkazish, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va o'z xatti-harakatlarini tahlil qilishga (refleksiyaga) undash orqali o'quvchilarni mustaqil axloqiy tanlovga rag'batlantirish.	
Metodologik asoslar	
Aksiologik, tizimli, faoliyatga yo'naltirilgan, shaxsga yo'naltirilgan, madaniyatshunoslik, sinergetik yondashuvlar.	
Tamoyillar	
Tarbiyaviy ta'sir mazmunining ma'naviy-axloqiy tarkibiy qismining ustuvorligi; Ta'lim-tarbiya jarayonining texnologik (zamonaviy vositalar) va aksiologik (qadriyatli) komponentlarini to'g'ri nisbatda olib borish; O'quvchilarning "dunyo manzarasi"ni shakllantirish va tuzatish usullarini tanlashda ularning yosh xususiyatlarini hisobga olish tamoyili; Ongli ijtimoiylashuv; Borliqni muammolilik va tanqidiy idrok etish; Ijtimoiy ahamiyatga ega fuqarolik va ijtimoiy-madaniy faoliyatga motivatsiyani shakllantirish.	
Mazmun	
Maktab va oila hamkorligidagi muhokamaralar uchun mavzular va materiallarni tanlashning aksiologik (qadriyatli) kontenti.	
Ma'naviy-axloqiy tarbiya bosqichlari	
Aksiologik (qadriyatli) bosqich	
O'qitish/Tarbiya usullari: Hikoya qilish, tushuntirish (qiziqarli mazmun bilan rag'batlantirish, ijtimoiy ahamiyatli his-tuyg'ularni tarbiyalash, hissiy kechinmalar orqali o'rgatish); taqdimot; virtual ekskursiya; syujetli rasm chizish, grafik chizmalar.	Tashkiliy shakl: Jamoaviy (ommaviy).
Ijtimoiy-moslashuvchan bosqich	
O'qitish/Tarbiya usullari: Kitob (elektron maqola) bilan ishlash; illyustratsiya va namoyish elementlari bilan tushuntirish; muloqot elementlari bilan hikoya qilish; taqdimot; suhbat; birgalikdagi kechinmalar vaziyatlarini yaratish; veb-kvest (maqsadli onlayn izlanish).	Tashkiliy shakllar: Jamoaviy, guruhli.
Refleksiv-tahliliy bosqich	
O'qitish/Tarbiya usullari: Suhbat, muammoli vaziyatlarni yaratish; pozitiv tanqidiy muloqot metodikasi; axloqiy tanlov vaziyatlarini tahlil qilish; mustaqil ish; axborot vositalari bilan ishlash amaliyoti, grafik mashqlar.	Tashkiliy shakllar: Guruhli, individual.
Fuqarolik o'zligini anglash bosqichi	
O'qitish/Tarbiya usullari: O'quvchilarning o'zaro ta'sirini tashkil etish va ijtimoiy tajriba to'plash; axborot vositalari bilan ishlash amaliyoti; ijtimoiy ahamiyatga ega loyiha; taqdimot; tanlovlarda ishtirok etish.	Tashkiliy shakllar: Guruhli, individual.
Natija: O'quvchi shaxsining ma'naviy-axloqiy tarbiyalanganligi.	

Modellashtirish tizimli tadqiqotning asosiy usullaridan biri bo'lib, unga mazmunli usullar orqali olingan ob'ekt haqidagi barcha tasavvurlarni nazariy sintez qilish vositasi roli ajratiladi.

Model – bu «sxema, fizik konstruksiyalar, belgili shakllar yoki formulalar ko'rinishidagi sun'iy yaratilgan namuna bo'lib, u tadqiq qilinayotgan ob'ektga (yoki jarayonga) o'xshash bo'lgani holda, ushbu ob'ekt elementlari o'rtasidagi tuzilma, xususiyatlar, o'zaro aloqalar va munosabatlarni soddaroq va yaqqolroq ko'rinishda aks ettiradi yoki qayta tiklaydi». Shunday qilib, model – bu voqelikning qisqartirilgan «nusxasi», murakkab hodisaning tuzilmasini soddaroq ko'rinishda aks ettirish va qayta tiklash uchun maxsus belgi-ramziy shakldir.

O'quvchining ma'naviy-axloqiy tarbiyalanganligi dinamik (o'zgaruvchan) shaxsiy tuzilmadir. Uning rivojlanishi yoshga doir o'zgarishlar, hayotiy tajriba, o'z-o'zini tarbiyalash, shuningdek, maktab va oilaning o'zaro hamkorligi orqali globallashuv sharoitida o'quvchining ushbu shaxsiy sifatini maqsadli, izchil va pedagogik jihatdan ta'minlangan holda shakllantirish bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Ishlab chiqilgan pedagogik modelning to'g'riligini tekshirish o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy tarbiyalanganligi mezonlari, ko'rsatkichlari va darajalarini ajratib olishni talab qildi. Shaxsning ma'naviy-axloqiy tarbiyalanganligi tuzilmasini tahlil qilish natijasida uchta mezon aniqlandi: kognitiv (bilishga oid), emosional (hissiy), xulq-atvor (faoliyatga oid) va ularga mos ko'rsatkichlar.

Muhokama

Kognitiv mezon maktab o'quvchilarida o'z davlatining tarixan shakllangan ma'naviy-axloqiy qadriyatlari, masalan, vatanparvarlik, faol fuqarolik pozitsiyasi, Vatan himoyachisi qadriyatlari, fidokorlik kabilar

haqida zarur va yetarli bilimlar mavjudligini aks ettiradi; O'zbekistonning (yoki o'z Vatanining) tarixi, madaniyati, davlat ramzlari, urf-odatlar, an'analari, atoqli shaxslari haqidagi bilimlar; oila, mehnat faoliyati, millatlararo munosabatlar, jamoaviylik, sog'liq va sog'lom turmush tarzi qadriyatlari kabi tarixan shakllangan ma'naviy-axloqiy qadriyatlar haqidagi bilimlar. Biz buni mezon deb hisoblaymiz, chunki bunday bilimlarning mavjudligi xulq-atvorni shakllantirish uchun asos bo'ladi. Umuminsoniy qadriyatlarning mohiyatini, ularning o'zaro bog'liqligini tushunmasdan turib, o'quvchilar tomonidan jamiyatda kutilayotgan xulq-atvor namunalari amalga oshirishi yuzaki, sof "taqlidiy" bo'ladi.

Emosional mezon o'quvchilarning umuminsoniy va milliy qadriyatlarga nisbatan hissiy munosabatini tavsiflaydi, xususan: o'quvchilarning fikrlari va tashabbuslarida namoyon bo'ladigan vatanparvarlik hissi, Vatan himoyachilariga hurmat, Vatanning munosib fuqarolari ishlariga taqlid qilish istagi; o'z mamlakati obrazini hissiy-ko'tarinki ruhda qabul qilish, o'z kelajakdagi faoliyatini davlat farovonligini rivojlantirish bilan bog'lash istagi, fuqarolik faolligi va mas'uliyati qadriyatlarini ongli ravishda qabul qilishning namoyon bo'lishi; mehr-shafqat, halollik, intizomlilik, mehribonlik, jamoaviylik, boshqalarning sha'ni va qadr-qimmatini hurmat qilish, bag'rikenglik, hayotiy optimizm, zo'ravonlikka, kamsitishga, odatlar va turmush tarzidagi buzg'unchi ko'rinishlarga nisbatan muhosasizlik kabi ma'naviy-axloqiy qadriyatlarga sodiqlikni ochiq aytish.

Faoliyat (xulq-atvor) mezon o'quvchining xulq-atvorida davlat ramzlariga hurmatning namoyon bo'lishini; maktab, mintaq, mamlakat uchun ahamiyatli loyihalarda va ijtimoiy foydali faoliyatda faol ishtirok etishni; mamlakatga, o'z xalqiga nisbatan ijobiy

munosabatni namoyish etishni, o'zini etnos, madaniyat, tarix va davlat kelajagining bir qismi sifatida anglashni; Internet tarmog'ida va OAV tomonidan insonning qadriyatlar sohasiga nisbatan mumkin bo'lgan axborot manipulyatsiyasiga qarshi turish kontekstida axborot bilan ishlash ko'nikmalarini (tanlash, qabul qilish, tahlil qilish, taqdim etish, uzatish, refleksiya); sog'lom turmush tarzi, deviant (og'ishgan) xulq-atvorni istisno qiluvchi konstitutsiyaviy-huquqiy va axloqiy-ma'naviy xulq-atvor me'yorlariga rioya qilishni; tengdoshlar, o'qituvchilar bilan konstruktiv o'zaro munosabatda bo'lishni, shaxslararo nizolardan qochishni aks ettiradi.

O'quvchilarda ma'naviy-axloqiy tarbiya jarayonida shakllangan va o'quvchilarning xatti-harakatlari, mulohazalari, fe'l-atvori uchun yo'naltiruvchi bo'lib xizmat qiladigan shaxsiy sifatlar va tavsiflar, qadriyatli yo'nalishlarning shakllanganligi mezonlari va ko'rsatkichlarini tasvirlar ekanmiz, shu bilan birga, biz mezonlar va fakt (haqiqat) o'rtasida shartli nisbat haqida gapirishimiz mumkinligini tushundik. Oxirgisi pedagog va ota-onalar tomonidan ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarning xatti-harakatlari va fikrlarini maqsadli kuzatish jarayonida, o'quvchilar refleksiya qilishining pedagog (va ota-onalar) tomonidan qayd etiladigan xususiyatlarida, o'quvchilarning o'quv, o'quv-ijodiy va ijtimoiy foydali faoliyatga (shu jumladan, ijtimoiy loyihalashtirishga) munosabatida, o'quvchilarning xatti-harakatlari va o'zaro munosabatlari kuzatishlarda, shuningdek, o'quvchilar, ularning ota-onalari, hamkasb-o'qituvchilar bilan individual suhbatlar jarayonida, bosqichma-bosqich monitoring, testlar, so'rovnomalar va sh.k. orqali aniqlanadi.

O'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash kontekstida ahamiyatli bo'lgan ushbu mezonlar va ko'rsatkichlar tavsifini asos qilib taklif etar ekanmiz, biz diagnostik vositalardan foydalanishda baholashning sub'ektivligi ehtimolini inobatga olamiz, shuningdek, maktab ma'muriyati va maktabdagi tarbiyaviy ishlar uchun mas'ul shaxslar tomonidan boshqaruv faoliyati kontekstida monitoring sifatiga katta ahamiyat beramiz. Bu jarayonda ota-onalar va jamoatchilik vakillarining ishtiroki ham muhimdir. Bundan tashqari, ma'naviy-axloqiy tarbiya "uzoq muddatda pishib yetiladigan" mevalar beradi, shuning uchun uning natijalari vaqt o'tishi bilan kechikib namoyon bo'lishi mumkin.

Shuni ta'kidlaymizki, maktab o'quvchilari ta'limi mazmunini tartibga soluvchi hujjatlar – Davlat ta'lim standartlari, umumiy o'rta ta'limning taxminiy asosiy ta'lim dasturi, «Fuqaro shaxsini ma'naviy-axloqiy rivojlantirish va tarbiyalash konsepsiyasi», shuningdek, ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha tegishli davlat dasturlarining tahlili shuni ko'rsatdiki, o'quvchi shaxsini shakllantirishda ma'naviy-axloqiy tarbiyaga ustuvor ahamiyat beriladi.

Odatda, ma'naviy-axloqiy tarbiya asosan darsdan tashqari mashg'ulotlarda yoki ijtimoiy-gumanitar fanlar turkumidagi fanlarni o'rganishda amalga oshiriladi, deb hisoblanadi. Biroq globallashuv muhitining o'ziga xos muammolari va imkoniyatlari, ayniqsa axborot oqimlarining shiddati va turli xil madaniy ta'sirlar, maktab va oilaning yaqin hamkorligiga asoslangan tizimli yondashuvga bo'lgan ehtiyojni yaqqol ko'rsatadi. Bunday hamkorlik zamonaviy dunyoda zarur bo'lgan dunyoqarashni shakllantirish va tanqidiy meta-ko'nikmalarni rivojlantirish uchun o'ta muhimdir. Bu globallashuv sharoitida maktab-

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрдаги ЎРҚ-637-сонли «Таълим тўғрисида»ги Қонуни. www.lex.uz
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 6 сентябрдаги «Профессионал таълим тизимини янада такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПФ-5812-сонли Фармони. www.lex.uz
4. «Мактаб — ота-она — маҳалла» ҳамкорлиги узвий ташкил этилади - Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги - расмий хабарлар, тезкор янгиликлар, таҳлилий-танқидий материаллар, қонун ҳужжатлари, фото ва видеорепортажлар, дата последнего обращения: апреля 11, 2025, <https://uz.uz/uz/posts/maktab-ota-ona-mahalla-hamkorligi-uzviy-tashkil-etiladi> 567716

oila o'zaro munosabatlariga yo'naltirilgan pedagogik modelni loyihalashtirish zaruriyatini keltirib chiqaradi.

Globallashuv sharoitida maktab-oila hamkorligiga asoslangan tarbiya modelining sezilarli salohiyatini amalga oshirish quyidagi pedagogik tamoyillarga tayanish orqali ta'minlanadi: tarbiyaviy ta'sir mazmunining ma'naviy-axloqiy tarkibiy qismining ustuvorligi; ta'lim-tarbiya jarayonining texnologik (zamonaviy vositalar) va aksiologik (qadriyatli) komponentlarini to'g'ri nisbatda olib borish; o'quvchilarning "dunyo manzarasi"ni shakllantirish va tuzatish usullarini tanlashda ularning yosh xususiyatlarini hisobga olish; ongli ijtimoiylashuv; borliqni muammolilik va tanqidiy idrok etish; ijtimoiy ahamiyatga ega fuqarolik va ijtimoiy-madaniy faoliyatga ijobiy motivatsiya.

Qo'llaniladigan ta'lim-tarbiya shakllari va usullari maktab va oila hamkorligi doirasidagi ma'naviy-axloqiy tarbiya bosqichlari bilan mos keladi: aksiologik, ijtimoiy-moslashuvchan, refleksiv-tahliliy, fuqarolik o'zligini anglash bosqichi. Aksiologik bosqichda asosan taqdimotlar, hissiy kechinmalar orqali o'rgatish g'oyasini amalga oshiruvchi rag'batlantiruvchi qiziqarli mazmundagi hikoya; virtual ekskursiya; syujetli rasm chizish va boshqalar qo'llaniladi. Ijtimoiy-moslashuvchan bosqichda - kitob (elektron maqola) bilan ishlash; illyustratsiya va namoyish elementlari bilan tushuntirish; muloqot elementlari bilan hikoya; taqdimot; suhbat; birgalikdagi kechinmalar vaziyatlarini yaratish; veb-kvest va boshqalar. Refleksiv-tahliliy bosqich suhbat usullari, muammoli vaziyatlarni yaratish; mustaqil ish; axborot vositalari bilan ishlash amaliyoti; grafik chizmalar, pozitiv tanqidiy muloqot metodikasini qo'llashni nazarda tutadi. Fuqarolik o'zligini anglash bosqichida - o'quvchilarning o'zaro ta'sirini tashkil etish va ijtimoiy tajriba to'plash; grafik mashqlar; taqdimot; ijtimoiy ahamiyatga ega loyiha; tanlovlarida ishtirok etish.

Ishlab chiqilgan globallashuv sharoitida maktab va oila o'zaro munosabatlariga asoslangan o'quvchini ma'naviy-axloqiy tarbiyalash pedagogik modelining samaradorligini baholash uchun mezonlar (kognitiv, emotsional va faoliyatga oid) aniqlandi.

Xulosa

Globallashuv sharoitida maktab va oila o'zaro hamkorligi o'quvchining ma'naviy-axloqiy tarbiyalanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ish natijalari shuni ko'rsatdiki, maktab va oila tomonidan amalga oshiriladigan muhokamalar, interaktiv mashg'ulotlar, veb-kvestlar, mustaqil ishlar va ijtimoiy loyihalar orqali o'quvchining axloqiy dunyoqarashi, hissiy munosabatlari va xulq-atvori samarali rivojlantiriladi. Aksiologik, ijtimoiy-moslashuvchan, refleksiv-tahliliy va fuqarolik o'zligini anglash bosqichlarida pedagogik usullarni tizimli qo'llash o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, axloqiy tanlov qilish va ijtimoiy mas'uliyat ko'nikmalarini shakllantirish imkonini beradi. Shuningdek, global axborot-kommunikatsiya vositalari yordamida olingan bilimlar va tajriba o'quvchilarning real hayotdagi xatti-harakatlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ushbu natijalar maktab va oila o'rtasidagi samarali hamkorlik sharoitida o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy fazilatlarini rivojlantirish, ularni mustaqil axloqiy tanlovga rag'batlantirish va ijtimoiy hayotga faol tayyorlash imkoniyatini ochib beradi.

5. Ильин И.А. О воспитании национальной элиты. М.: Жизнь и мысль, 2001. 509 с.
6. Кабаченко Н.А. Восприятие телевизионной рекламы детьми разных возрастных групп // Вестник МГОУ. 2011. №4. С.76-80.
7. Татаркевич В.И. История философии. Античная и средневековая философия. Пермь: Изд-во Пермского университета, 2001. 482 с.
8. Устав (Конституция) Всемирной организации здравоохранения: принят в г. Нью-Йорке 22 июля 1946 г. // Международные организации: материалы и док. / Сиб. ин-т междунар. отношений и регионоведения; сост.: О.В. Плотнокова, Ю.И. Дубровин, В.С. Плотноков. Новосибирск, 2004. С. 121131.